

Hoe vertaal je de Bijbel in gewone taal?

Gepubliceerd in *Kerk en Theologie* 66,3 (2015), 294-298

Tien jaar na de verschijning van de *Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) heeft het Nederlands Bijbelgenootschap in oktober 2014 de *Bijbel in Gewone Taal* (BGT) uitgebracht. Werd er voor de NBV geput uit de breedte van de Nederlandse taal en werden exotische woorden als *ab*, *bat*, *chomer*, *dystros*, *qesita*, *rabmag*, *schoinos* en *tartan* gehandhaafd of zelfs geïntroduceerd, voor de BGT hebben de vertalers zich beperkt tot ongeveer 4000 woorden, de ‘gewone taal’ die veel Nederlanders en Vlamingen dagelijks spreken, plus een aantal termen die in hun bijbelse betekenis niet in die alledaagse taal voorkomen maar toch onmisbaar waren, zoals *dopen*, *engel*, *farizeër*, *heilig*, *manna*, *wet* en *zonde*, en die in een woordenlijst worden verklaard.¹

Zoals was te verwachten, heeft deze nieuwe vertaling uiteenlopende reacties opgeroepen, van enthousiast tot kritisch en zuur. In een vorig nummer van dit tijdschrift heeft de oudtestamenticus Bob Becking al aandacht aan de BGT geschonken. Hij staat sympathiek tegenover het project, maar uit zijn analyse van Psalm 124 concludeert hij dat hij liever de verdwenen beeldspraak in die psalm gehandhaafd had willen zien; en ongetwijfeld had hij zo meer voorbeelden kunnen bespreken.²

Tegelijk met de BGT is van de hand van dr. Matthijs de Jong een uitvoerige verantwoording van de vertaalprincipes verschenen: *Hoe vertaal je de Bijbel in gewone taal? Uitgangspunten, keuzes, dilemma's*.³ Aan dit boek wil ik eerst enige aandacht schenken. De auteur legt daarin uit wat ‘gewone taal’ is, wat de criteria voor een duidelijke tekst zijn, en dat kleine lacunes in de Bijbeltekst die een geofende lezer weet aan te vullen in de BGT zijn geëxpliciteerd, en opsommingen soms zijn ingekort. De kwestie van traditionele, typisch bijbelse termen wordt behandeld; in veel gevallen worden daarvoor in de BGT andere termen gekozen, maar soms zijn ze in gereduceerde aantallen toch gehandhaafd en worden ze dan in de woordenlijst verklaard. Veel, hoewel lang niet alle bijbelse beeldspraak is in de BGT verdwenen, omdat die vaak is ‘doorvertaald’ naar de concrete betekenis zelf. In het laatste hoofdstuk gaat De Jong in op de waarde van deze vertaling; hij spreekt dan van de begrijpelijkheid, de duidelijkheid en de eigenschap dat de tekst dichtbij komt. Het boek wordt besloten met een overzicht van literatuur, waaronder eerdere artikelen over deelaspecten van de BGT in wording, en een register van Bijbelteksten.

Bij mijn weten is van een Nederlandse Bijbelvertaling nog nooit zo’n uitvoerige verantwoording van de hand van een van de medewerkers verschenen.⁴ Terecht stelt De Jong de BGT niet voor als de beste Bijbelvertaling tot dusver – daarvoor is de NBV ook te kort geleden bij hetzelfde Bijbelgenootschap verschenen – maar noemt hij deze vertaling nadrukkelijk complementair met andere vertalingen. Hoewel hij evidente sympathie heeft voor de NBV en trots is op het resultaat van de BGT – hij spreekt van een ‘enorme mijlpaal’ (169) – betreft hij zonder enige vorm van competitie ook de veel ‘letterlijker’ Naardense Bijbel en de Herziene

---

¹ Dat ook *farao* is gehandhaafd, is echter verbazingwekkend, aangezien die term zo eenvoudig door ‘koning’ of ‘koning van Egypte’ vervangen had kunnen worden.

² Bob Becking, ‘Waarom de clou wegvertalen? Over Psalm 124 in de Bijbel in Gewone Taal’, *Kerk en Theologie* 66 (2015), 75-87.

³ Royal Jongbloed, Heerenveen 2014, 189 pp., € 14,95, ISBN 9789089120847.

⁴ Zie wel Klaas Spronk, *Het verhaal van een vertaling: de totstandkoming van de Nieuwe Bijbelvertaling*, Heerenveen 2005, maar Spronk maakte geen deel uit van het vertaalteam.

Statenvertaling serieus bij zijn beschouwingen. Die noemt hij niet minder goed, maar daarvoor zijn andere vertaalprincipes gehanteerd.

Opmerkelijk is dat hij wel erkent dat de taal van de BGT gewoon en direct is, maar tevens vermeldt dat de opdracht luidde dat de inhoud niet versimpeld of simplistisch moest worden (17-18). Of dat helemaal gelukt is, is de vraag, zoals ik wil aantonen. Elders erkent De Jong zelf ook dat voor de duidelijkheid van deze vertaling een prijs moest worden betaald, omdat allerlei nuances, beeldtaal en bijbels taaleigen ten dele verloren gaan. In dat verband spreekt hij van winst en verlies (31, 166, 169).

Het risico van een ‘vrije’ vertaling is altijd dat de vertalers onbewust hedendaagse voorkeuren en stereotypen bevestigen. De Jong erkent dat de vertaler een cruciale schakel is tussen de tekst en de lezer, en dat een vertaling altijd is gebaseerd op interpretatie (170). Toch benadrukt hij dat de BGT niet is gemaakt op grond van de mening van de vertalers, maar op grond van hun studie van de teksten (103-104). Dat aan de vertalingen grondige exegeses ten grondslag liggen is op veel plaatsen te merken, aangezien de teksten vaak vrij maar toch verantwoord – althans in zekere mate – zijn weergegeven.

In deze bespreking wil ik ingaan op de vertaling van enkele nieuwtestamentische teksten. Ik had een lijst met veel meer notities, maar zal hieruit een selectie maken. In de BGT wordt in Marcus 1:21, waar staat dat Jezus op de sabbat in de synagoge te Kafarnaüm onder-richt gaf, ἐδίδασκεν vertaald als: ‘Daar gaf Jezus de mensen uitleg over God.’ Dat lijkt duidelijk, omdat het object van het onbestemde ἐδίδασκεν nu is ingevuld. Het doet mij denken aan evangelische christenen die leren in twee minuten ‘het evangelie uit te leggen’, hetgeen op mij erg eenzijdig cognitief overkomt, maar het werkwoord διδάσκειν heeft die cognitieve kant ook in zich. In Marc. 4:1, het begin van het hoofdstuk over de gelijkenissen (‘voorbeelden’ in de BGT) wordt het objectloze διδάσκειν weer zo vertaald: ‘Opnieuw gaf hij de mensen uitleg over God.’ In Marc. 4:11 worden de mensen ‘die buiten staan’ (τοῖς ἔξω) nogal johanneïsch gekarakteriseerd als ‘de mensen die niet in mij [Jezus] geloven’ (vgl. bijv. Joh. 8:45-46). Van hen wordt in Marc. 4:12 gezegd: ‘ze begrijpen het niet’. In Marc. 4:33 staat in de BGT dat Jezus nog andere voorbeelden gebruikte om uitleg te geven over Gods nieuwe wereld: ‘Alleen zo kon iedereen het goede nieuws begrijpen.’ Het Grieks heeft daar καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν, en dat wordt doorgaans in beperkende zin opgevat: ‘naargelang zij [het] konden horen’. De vertaling ‘zoals ze [het] konden horen’ is ook mogelijk, maar krijgt dan toch een beperkende strekking. Het probleem van ‘naargelang’ is echter dat het niet tot de alledaagse taal behoort, en hoogstwaarschijnlijk geldt dat ook van ‘voorzover’ (NBV). Gegeven de uitgangspunten van de BGT begrijp ik het vertaalprobleem wel, maar ook met een sympathiserende houding houd ik aarzelingen bij de vertaling ‘Alleen zo kon iedereen het goede nieuws begrijpen.’ Misschien luidt de redenering dat de beperkende betekenis van καθὼς is vastgehouden in ‘Alleen’, maar dan is de betekenis van de beperking verschoven. Of misschien is het de bedoeling dat we de beperking lezen in ‘kon’: ‘Alleen zo kon iedereen het goede nieuws begrijpen’, en moeten we erbij denken dat niet iedereen ten volle van die mogelijkheid gebruik maakte. Maar dat is wel erg subtiel. Bovendien wordt de beperkende strekking in de BGT ongedaan gemaakt door het subject ‘iedereen’, dat in de Griekse tekst niet voorkomt. Dat echter, tegen de suggestie die uitgaat van de vertaling ‘Alleen zo kon iedereen het goede nieuws begrijpen’, de strekking van Jezus’ gelijkenissen voor de hoorders slechts ten dele begrijpelijk was, wordt bevestigd door Marc. 4:34, waar de BGT heeft: ‘Maar aan zijn leerlingen legde hij alles uit.’ Bovendien waren er volgens Marc. 4:11-12 ook nog mensen die buiten Gods koninkrijk stonden en er niets van begrepen. Wie nu Marc. 4:1-32 in de BGT gelezen heeft, komt in Marc. 4:33-34 in de knoop, omdat daar enerzijds staat dat dankzij Jezus’ voorbeelden iedereen het goede nieuws kon begrijpen, en anderzijds dat Jezus aan de

kleinere kring van zijn leerlingen alles uitlegde. De vertaling van Marc. 4:33 lijkt mij dan toch een versimpeling.

Ten aanzien van hedendaagse voorkeuren en stereotypen is een spannend punt hoe er over vrouwen wordt geschreven. In Johannes 12:26 zegt Jezus volgens de BGT: ‘Als je mij wilt dienen, volg mij dan.’ Dat is directer en levendiger geformuleerd dan de NBV, die hier heeft: ‘Wie mij dient, moet mij volgen.’ ‘Letterlijk’ staat er: ‘Als iemand mij dient, moet hij/zij mij volgen’, maar die weergave is hooguit geschikt als een eerste werkvertaling; bovendien geeft die vertaling niet weer dat ἕάνν niet alleen als conditie is bedoeld, maar een generale en iteratieve betekenis heeft. Frappant is echter dat waar Marcus (15:40-41) schrijft over drie (of vier?) vrouwen die Jezus in Galilea hadden gevolgd en hem hadden gediend, de zelfde werkwoorden ἀκολουθεῖν en διακονεῖν in de BGT niet met ‘volgen’ en ‘dienen’ worden vertaald, maar aldus: ‘Zij waren in Galilea steeds bij Jezus geweest, en hadden daar voor hem gezorgd.’ De werkwoorden ‘dienen’ en ‘volgen’ duiden op de relatie van leerlingen tot hun rabbi, en al zal een ongeoeffende Bijbellezer dat niet direct weten, toch is het opmerkelijk dat deze termen van Joh. 12:26 voor de vrouwen van Marc. 15:40-41 niet geschikt geacht werden om hun verhouding tot Jezus aan te duiden. Indertijd heeft wijlen dr. Esther de Boer zich boos gemaakt om de vertaling van Marc. 15:40-41 in de NBV, onder meer over de onnauwkeurige herschikking van de verschillende groepen vrouwen die Marcus daar noemt en – ook daar al – over dat ‘zorgen’ van de vrouwen voor Jezus.⁵ Nu is Marcus’ aanduiding van die verschillende groepen vrouwen in die tekst misschien niet bijzonder duidelijk geformuleerd. De BGT kiest weer voor een andere herschikking van de Griekse tekst dan de NBV, en als ik het goed zie, is de BGT in dit opzicht nauwkeuriger dan de NBV. Maar wat overeenkomt, is dat ook in de BGT de vrouwen Jezus niet hadden gediend, maar voor hem hadden gezorgd. Vrouwen in de zorgende rol: noemen we dat niet een stereotype?

De nieuwtestamentische brieven zijn allesbehalve geschreven in ‘gewone taal’, dus het is te verwachten dat daarin in de BGT heel wat is geëxpliciteerd. Romeinen 1:16a, ‘Want ik schaam mij het evangelie niet’, is daar geworden: ‘Ik schaam me niet om te vertellen dat Jezus aan het kruis gestorven is. En dat de machtige God hem heeft laten opstaan uit de dood.’ Het element ‘de machtige God’ is kennelijk ontleend aan vers 16b, dat begint met ‘[de] kracht van God’. Misschien is bij deze weergave ook al vooruitgegrepen op Rom. 4:24-25, een voorlopige afsluiting van Paulus’ betoog waarin hij zelf Jezus’ dood en opwekking in één adem noemt. Voor zover ik gezien heb, komt het woord ‘parafraze’ in De Jongs boek niet voor, maar mij dunkt dat de expliciterende weergave van Rom. 1:16a in de BGT toch eerder een parafraze is dan een vertaling. Inhoudelijk wil ik er echter geen bezwaar tegen aantekenen, gelet op Rom. 4:24-25.

De term die traditioneel wordt weergegeven met ‘gerechtigheid van God’ luidt in Rom. 1:17 in de BGT: ‘De redding die God wil geven’.⁶ Opvallend is de weergave van de traditionele term ‘rechtvaardigen’ (δικαιοῦν). Meestal wordt die vertaald met ‘redden’ (Rom. 2:13; 3:20; 3:24-25; 3:28; 3:30; 4:2; 4:5; Gal. 2:16-17; 3:8; 3:11; 3:24; 5:4), maar soms met de uitdrukking ‘God ziet ons als goede mensen’ (zo in Rom. 5:1; 5:9; 5:18; 5:21; 8:30; 8:33). Die vertaling komt overeen met de weergave van de iets omstandiger uitdrukking ‘God rekende het hem toe als gerechtigheid’ en afgeleiden daarvan in Rom. 4:3-9; 4:22-24; Gal. 3:6; daar heeft de BGT ‘daarom zag God hem als een goed mens’ en ‘God ziet ook ons als goede mensen’. Gegeven het uitgangspunt dat ‘rechtvaardigen’ en ‘gerechtigheid’ niet tot de gewone taal behoren, is deze keuze in zekere zin te verantwoorden. Maar hoewel in Rom. 4:3 in de BGT nadrukkelijk staat dat God Abraham niet heeft gered omdat hij zo goed leefde, maar dat God

⁵ Esther de Boer, ‘Vrouwen die voor Jezus zorgden? Marcus 15:40-41’, *Kerk en Theologie* 57 (2006), 51-58.

⁶ Zie over ‘gerechtigheid’ en ‘rechtvaardigen’ ook: Matthijs de Jong, ‘“Rechtvaardiging” in gewone taal’, *Met andere Woorden* 33,3 (sept. 2014), 53-68.

hem als een goed mens zag omdat Abraham in God geloofde, wekt de rest van Rom. 4-5 toch de indruk dat gelovigen echt goede mensen zijn. Dat is te hopen, het is ook de bedoeling (zie Rom. 6), maar die indringende herhaling van die uitdrukking ‘goede mensen’ die God ziet omdat zij in hem geloven, bewerkstelligen in mijn leeservaring toch een verschuiving in de aandacht. Misschien is het niet terecht, maar die ‘goede mensen’ vallen wel erg op.

Een paar notities over de eerste brief aan de Korintiërs. 1 Kor. 3:15, ‘hij zelf zal gered worden, maar als door vuur heen’ (NV 1951), luidt in de BGT: ‘Hij wordt wel gered, maar als allerlaatste.’ Als de beeldspraak van het vuur moet worden wegvertaald, waarom dan niet: ‘maar met veel moeite’? Het temporele aspect dat nu is ingebracht, komt in de tekst niet voor. – Paulus’ *en passant* geformuleerde en *schijnbare*, retorische concessie in 1 Kor. 8:9 dat een christen in een afgodentempel offervlees mag eten, luidt in de NBV correct: ‘Maar let erop dat de vrijheid die u hebt geen struikelblok wordt voor de zwakken onder u.’ In de BGT is die subtiliteit verdwenen en wordt Paulus met betrekking tot tempelbezoek in de mond gelegd: ‘Jullie mogen inderdaad vlees eten dat aan afgoden geofferd is.’ Zo wordt een tegenspraak geconstrueerd met Paulus’ conclusie tegen het eind van zijn betoog, dat loopt van 1 Kor. 8:1 tot 11:1. In 10:20-21 schrijft Paulus categorisch, volgens de NBV: ‘ik wil niet dat u één wordt met de demonen. U kunt niet drinken uit de beker van de Heer en ook uit die van de demonen, u kunt niet deelnemen aan de maaltijd van de Heer en ook aan die van de demonen.’ Dat is Paulus’ eigenlijke visie op deze kwestie. In de BGT is dat geworden tot: ‘En ik wil niet dat jullie een eenheid vormen met mensen die een afgod vereren. Door samen te eten en te drinken, eren jullie de Heer. Maar dan kun je niet meer meedoen met een maaltijd die bedoeld is om een afgod te vereren.’ Als Paulus al een concessie ten aanzien van de consumptie van afgodenoffers doet, dan betreft die het vlees dat op de markt wordt verkocht en waarvan de eventuele herkomst uit een afgodentempel onduidelijk is (1 Kor. 10:23-30). 1 Kor. 8:9 in de BGT is in het achtste hoofdstuk echter misplaatst. – In 1 Kor. 7:7 spreekt Paulus in de BGT van ‘geschenken van God’ (χάρισμα ἐκ θεοῦ) die ieder van God heeft ontvangen, maar in 12:4 zijn de ‘geschenken’ verdwenen en lezen we over ‘krachten’: ‘Dankzij de heilige Geest hebben wij allerlei bijzondere krachten.’ De ‘gaven (χарίσματα) van genezingen’ uit 1 Kor. 12:9 zijn daar omschreven als: ‘Anderen kunnen zieke mensen beter maken.’ Werd het voor de gewone taal te ingewikkeld geacht om ook in dit verband de term ‘geschenk van God’ te gebruiken?

Met aandacht heb ik twee teksten opgeslagen die naar mijn overtuiging (en niet alleen de mijne) in de NBV fout zijn vertaald, omdat de zinsnede ‘onze God en Redder Jezus Christus’ daar zo was opgeknipt dat het ging om God én om Jezus (Titus 2:13 en 2 Petrus 1:1). Daarmee werd gesuggereerd dat de aanduiding ‘God’ niet voor Jezus Christus gold, hetgeen in het Nieuwe Testament soms toch echt het geval is. Tot mijn tevredenheid is deze uitdrukking in de BGT goed vertaald.

In het algemeen valt de BGT op door zijn directe, frisse taalgebruik. De zinnen zijn doorgaans kort gehouden, en zijn niet alleen helder maar ook aansprekend. Ze ‘komen binnen’. Er is geen laag van moeilijke taal of beeldspraak die de lezer het zicht op de betekenis van de teksten zou kunnen benemen. Voor ieder die enigszins tot lezen in staat is, zou duidelijk moeten zijn wat er is bedoeld, hetgeen niet wil zeggen dat er niets meer is uit te leggen over de historische context en over de consequenties die de teksten voor het heden zouden kunnen hebben. Ook met de vele tussenkopjes wordt de minder geoefende lezer geholpen – of moeten we zeggen: beïnvloed? – om structuur in de tekst zien, hetgeen uiteraard de structuur is die de vertalers erin hebben aangebracht. In dit opzicht verschilt de BGT diametraal van de NBV.

Het lijkt mij dat de tweeslag ‘winst en verlies’, waarvan De Jong spreekt, precies weergeeft hoe we deze vereenvoudigende en soms parafraserende vertaling kunnen beoorde-

len. Dat er nu een Bijbelvertaling is in taal die zo begrijpelijk en direct mogelijk is, is een grote winst. Zo'n vertaling past in de huidige tijd, waarin andere Bijbelvertalingen voor meer en meer mensen te moeilijk zijn geworden; bijvoorbeeld voor vmbo-leerlingen en volwassenen die weinig taalvaardig zijn en geen leescultuur kennen. Als kerkbijbel is deze vertaling echter niet bedoeld en mijns inziens ook niet geschikt. Het voorlezen van de NBV of een andere vertaling in een kerkdienst zou zo deskundig moeten gebeuren, dat ook minder geletterden de teksten begrijpen of ten minste erin geïnteresseerd raken, en daarna is er de preek waarin moeilijke teksten kunnen worden uitgelegd.

Maar verlies is er ook. Allerlei teksten zijn wel bij benadering juist vertaald, maar niet zo precies als met een ruimere woordenschat mogelijk zou zijn geweest. Allerlei nuances en subtiliteiten zijn verdwenen; regelmatig doet de eenvoudige weergave niet volkomen recht aan de diepte en rijkdom van een betoog. Gegeven de uitgangspunten kon dat misschien niet anders, maar af en toe was een andere vertaling mijns inziens toch te verkiezen geweest. Desondanks overweegt bij mij de waardering. Het maken van zo'n eenvoudige vertaling uit die lastige, vreemde grondteksten is ondanks alles een hele prestatie. Geen enkele Bijbelvertaling is volmaakt, en ook met haar gebreken is de BGT een aanwinst voor onze tijd.

Riemer Roukema